

Alexandrosz Ypszilantisz 1821-es szabadságharcának jelentősége a filhellén magyar és hungarofil görög kapcsolatok értékvilágának fényében

I. A „magyar filhellén mozgalom” jelentősége: Alexandrosz Ypszilantisz görög szabadsághős „Szent Seregében magyarok is harcoltak”

Az 1821-ben megindított görög szabadságharc 200. évfordulója okán remek érzés arról megemlékezni, hogy a filhellén magyar és hungarofil görög kapcsolatok egyetemes jelentőségűek nemzetünk és hazánk történeti érték-tárában. 1998-ban a görög Caruha Vangelió a következő megállapítást tette: az „európai filhellénizmussal egyidejűleg megindult a magyar filhellén mozgalom”. (1) A filhellén magyar és hungarofil görög kapcsolatok jegyében fontos történelmi alapvetés az, amit a XVIII. századi magyarországi görög tudós, Georgiosz Zavirász rögzített: a görögök „*valamennyi itt lakó nemzetiség közt a legrégibbek*” Magyarországon, és sok évszázadon át biztonságos otthonra leltek „*ennél a türelmes Anyánál, vagyis ebben a filhellén keresztény országban!*”. (2) Remek érzés arra is emlékezni, hogy két évszázaddal ezelőtt Európa közös érték-tára volt a filhellénizmus! A filhellén gondolati és érzelmi tartalom nemzedékeken átívelő volta okán fontos arra is utalnom, hogy ez a világkép Magyarország XIX–XX. századi kimagasló jelentőségű emlékezetműveltségi érték-tárába tartozik. E tárgykörben érdemes hivatkozni Szabó Kálmán 1980-ban megfogalmazott üzenetére: „*Erre kötelez az évszázados hagyomány, ezt diktálja legjobb meggyőződésünk. Nem túlozzuk el az adott téma jelentőségét: a magyar—görög irodalmi kapcsolatok, s ezen belül az újjörög*

irodalom magyarországi recepciója, csak egyike lesz ezután is azoknak a szálaknak, amelyek két európai népet összekötnek, értékét azonban változatlanul a kölcsönös megismerésben betöltött szerepe adja meg. Egymás jobb megismerése ugyanis olyan, számokkal ki nem fejezhető tény, amely egyaránt gazdagítja a megismerőt és a megismertet is, olyan folyamat, amelynek befo-lyásolására egyre több eszközzel rendelkezünk. Ilyen eszköz kíván lenni ez a történeti áttekintés is a magyar—görög kapcsolatok további alakításának szolgálatában.” (3) A fenti megállapítás a jelen és a jövő nemzedékeire komoly és méltó feladatot ró a filhellén magyar és hungarofil görög érték-tarra vonatkozó „*történeti áttekintés*” jegyében a XXI. század során is! „*A görög szabadságharc és a filhellén mozgalom*” magyarországi jelentőségéről az igen komoly tudományos élet-pályát megvalósító Caruha Vangelió alapvetést jelentő összegzése méltó módon emlékezett meg: „*Havasalföldön 1814-ben megalakult a görögök titkos Baráti Társasága, amely Pesten Nikolaosz Bekella gazdag kereskedő (1814–1820 között a pesti görög iskola igazgatója is volt) irányításával működött.*” (4) A két évszázaddal ezelőtti pesti görög kereskedővilág egyben nagyon művelt és igen hatékony társadalmi kapcsolatokkal rendelkező réteget is jelentett. „*Görög származású volt a 19. századbeli Magyar Reformkorszak kiváló nagy alakja Boráros János pesti Senator, majd Vicepolgármester.*” (5) Caruha Vangelió is írt „*a görög származású Boráros János*” (1756–1834) jelentőségéről is. (6) Boráros János volt „*a pesti Görög Egyház kormánybiztosa komisszáros*”:

a „pesti Görög Egyházban ott van a kiválóan megfestett életnagyságú arcképe, rajta görögül a felírás, mely szerint »ek tu Vorarou«, vagyis a görög Vorarosz városából való”. (7) Boráros János a polgári katonaság ezredeseként is tevékenykedett. Kargling, a neves piktor festményt alkotott róla 1825-ben: Grabovszky Athanáz görög kereskedő adományozta e festményt a görög egyházközségnek, annak tagjai pedig a „budapesti görög egyház tanácsstermében” helyezték el. (8) Alexandrosz Ypszilantisz magyar kapcsolatrendszere okán fontos, hogy e görög szabadsághős „Szent Seregében magyarok is harcoltak”. (9) A filhellén Horváth Endre ezt rögzítette: „A XIX. század egyik legnevezetesebb, mások számára is példaadó nemzeti megmozdulása volt a görög szabadságharc, mely 1821 tavaszán robbant ki és évekig tartó küzdelem után végül is – 1830-ban – Hellász »porai-ból való megélemedésére« vezetett.” (11) Ez a filhellén érzésvilág a szabadságeszmények és az emlékezetműveltségi értéktárak mentén is értelmezendő! **A filhellén Jósika Miklós értekezett arról, hogy a nemzet „főereje jobb könyveinkben van letéve”:** ezek közé kizárólag azon művek tartoznak, melyek „a nemzetet tovább viszik a tudásban, melyek a nemzet jellemét, nemesebb hajlamait fejlesztik”. „Mi tartotta fel nálunk a nemzeti lelket, mi gátolta meg, hogy el ne süllyedjünk? Mindenek felett és mindenek előtt — a nép.” (12) E tárgykör terén is lényeges és korszakokon átívelő üzenet az, amit Horváth Endre ekként fogalmazott meg: a „klasszikus műveltségben és a filhellén lelkesedésben gyökerező érdeklődésen felül tehát különleges magyar szempontok teszik megokolttá”, hogy „a művelt magyar olvasó közelebbről megismerkedjék az újabbkori görögséggel és a magyar–görög kapcsolatokkal”. (13) Egyetemes jelentőségű, hogy a filhellén magyar világban hatalmas rokonszenv élt a szabadságért harcoló „görög nemzeti hős” iránt! Jósika Miklós filhellén érzületet kifejező alábbi gondolatai is méltón szemléltetik ezt: a „híres, annyi hősiességgel vezetett görög forradalom, valódi ébredés 2000 éves álomból, mely annyi nevet tett híressé, melyben Missolungi és Párga a régi görög hősiesség kort, a Miltiadok s Themistoklesek korát keltette föl, évekig tartott,

s végre ott állt — véresen, tele sebekkel, de dicsőn — a szabadság napjának arany sugarai közt a régi Hellas”. (14) „A görögség hősi küzdelme” 1821-ben „egész Európa lelkiismeretét megmozgatta”. A „Meszolongiban [...] megjelent »Görög Krónikák« című újság 1824. március 12. száma” (többek közt) ezt rögzítette: „A Magyarországból érkező legújabb értesülések szerint leírhatatlan a magyarok lelkesedése a görögök irányában s társalgásuknak csaknem kizárólagos témája nemzetünk felszabadítása [...] Derék magyarok! Ti jól tudjátok, mi a szabadság s meg tudjátok becsülni azt a nemzetet, mely évszázados rabság után őseinek újraéledt lelkiületével és páratlan bátorsággal küzd azért a nagy jóért... [...] A szabadságharc történetírói említik, hogy magyar önkéntesek is részt vettek a küzdelemben.” (15) Alexandrosz Ypszilantisz és az 1821-ben megindított görög szabadságharc emlékezete kimagasló érték Európa történelmében! Március 25. a görög nemzet ünnepnapja: a szabadsághősök e napon bontottak zászlót a nemzeti függetlenségért 1821-ben. A szabadságért való áldozatvállalás jelenik meg a görög nemzeti zászló kilenc vízszintes sávjának, az öt kék és négy fehér csíknak a jelképi tartalmában: e sávok a „Szabadság vagy Halál” jelentésű nemzeti jelmondat kilenc szótagját jelenítik meg. A korabeli filhellén magyar világ megtapasztalása vezetett ahhoz, hogy a magyarországi görögség támogatta a reformkor magyar hazafias törekvéseit. Magyar szívű görögség alakult ki a reformkorban: 1848–1849-ben a magyarországi görög vagyonos családok sarjai közül több tucat tiszt vett részt a magyar honvédseregben a magyar szabadság győzelméért; és 1849 után szinte mindannyian több év várfogságra ítéltettek. A magyar–görög nemzetbarátsági érzület hagyományának és a közös európai jövőkép (nemzetek Európája) gondolatának jegyében is lényegesek a fenti adalékok! **Az említett magyar–görög történeti adalékok okán is jó érzés emlékeznünk arra, hogy az évezredes magyar–görög nemzetbarátságoknak milyen mély gyökere és máig ható ereje van: ennek pedig lényeges és egyetemes üzenete a jelenünk és a jövőnk számára az, hogy az egymást megbecsülő nemzetek tiszteletet érdemelnek!**

II. „1821 februárjában Ypszilantisz lasiba érkezett, és megkezdődött a felkelés”: „katonái közé magyarokat is felvett”

A magyar bizantinológia megszületése az 1821-ben megindított görög szabadságharc utáni évtizedek legmagasabb szintű műveltségi értéktárába tartozik. Különösen nagy jelentőségű műveltségi értékvilágról van szó, hiszen a filhellén magyar és hungarofil görög kapcsolatrendszer Európa legkiemelkedőbb értéktárába tartozik. Dr. Athanasiou Christoforos *Az újkori Görögország története* (Bp., 2006) című művében a következő alapvetést rögzítette: „1821 februárjában Ypszilantisz lasiba érkezett, és megkezdődött a felkelés.” (1) Rendkívüli jelentőségű a fenti megállapítás Erdély filhellén magyar világa kapcsán, hiszen a Kárpátokon túli, szomszédos térségben tört ki a görög felkelés 1821-ben. Ez az a történelmi valóság, melynek révén a magyarság azonnal értesült erről a görög Alexandrosz Ypszilantisz által indított szabadságküzdelemről, melynek nyomán igazi filhellén magyar világ teremtődött. Az 1821-ben megindított görög szabadságharc 90. évfordulójának évében Baltai János ezt írta az évszázadokon átívelő görög szabadságvágy kapcsán: „1770-ben a görögök fellázdáltak a török uralom ellen.” A görögség szabadságáért küzdő hősök rétege évszázadokon át „a hegyek közé menekült s onnan védelmezte a maga fészket”: „így fejlődött ki a kleftúria”, melynek „soraiból később a szabadságharcnak számos vitéze támadt”. (2) „A görög parasztság törökellenes megmozdulásai és a kleftiszek állandó harcai aláásták a török birodalom görögországi hadállásait.” (3) Kiemelkedő jelentőségű volt a „Philiki Hetéria (Baráti Társaság), amely 1821-ben szervezte és irányította a törökök elleni fegyveres felszabadító háborút”. „E forradalmi szervezet alapítói Nikolaosz Szkufász (1780-1818), Athanasziosz Czakalof (1788-1851) és Emmanuil Xanthosz (1772-1852) voltak. Később pedig több más kiváló forradalmár is csatlakozott a Philiki Hetériához, mint például az Ypszilantisz fivérek, Alexandrosz és Dimitriosz Ypszilantisz, akik jelentős szerepet játszottak a görög nép felszabadító harcaiban.” (4) Czakalof/Tzakaloff igazi neve Athanasziosz Nikiphorosz (1788–1851) volt. (5) A görög sza-

badságharc előkészítésében az európai görög tudósvilágnak is meghatározó szerep jutott. „A Szkufász-féle szárny nagy szerepet szánt a széles néptömegeknek.” (6) A „phanariota görög fejedelmek és a görög nyelv” jelentősége igen nagy volt a fejedelemségekben. (7) Moldva és Havasalföld görög világában a XVIII. században meghatározó értékvilágot képviseltek az Ypszilantiszok! 1820-ban „Ipszilandi Sándor vette át a Filiki Eteria vezetését”. (8) A döntő előrelépés akkor következett be, amikor a „Philiki Hetéria vezetőjévé Alexandrosz Ypszilantisz (1793-1828) választották meg”, mert „ezután a forradalom előkészítése nagyobb ütemben folyt”. (9) A „forradalom vezérkara” úgy „döntött, hogy a Havasalföldön kezdi meg a törökellenes fegyveres felkelést”. (10) Alexandrosz Ypszilantisz „Jászvárosban (Jassy) csatlakozásra szólította fel a lakosságot” a szabadság kivívása céljából. (11) Az Ypszilantisz testvérek „lelke tele volt a legnemesebb érzelmekkel, a hazaszeretet hősiességével, önfeláldozással és lemondással”: „a nemzeti ügy gondolata töltött el mindenkit, mely azóta is megmaradt a görög nép szívében”. (12) „Ipszilandi közvetlen kíséretében találjuk Georgiosz Laszaniszt”, aki „előzőleg Nicolaus Takátsy pesti görög kereskedő üzletében volt segéd”. A „szabadságharc kitörésének híre nagy lelkesedést váltott ki a magyarországi görögök körében”, valamint „szerte az országban, de főképpen Pesten, a Bánátban és Újvidéken nagy lelkesedéssel olvassák Ipszilandi görög nyelvű kiáltványát és annak más nyelvű fordításait”. (13) Alexandrosz Ypszilantisz görög szabadsághős volt az, akit „a metropolita a jassy-i templomban karddal övezett fel”. (14) A „magyar nemzet rokonszenve nyomon kísérte a görög szabadság ügyének fejlődését”: „magyar vitézek is siettek Ypsilanti háromszínű, piros, fekete, fehér zászlaja alá, mely egyik oldalán hamvaiból föltámadó phönixet, a másikon pedig keresztet ábrázolt e szavakkal: »E jel alatt győzni fogsz!«”. (15) A filhellén magyar Pulszky Ferenc azt hangsúlyozta az 1821-ben megindított görög szabadságharc eszményei kapcsán: a „görög szabadságharc a szent szövetség legsötétebb korszakában ütött ki”, és Európában „a népek természetesen mind föllelkesültek a görögök mellett, kikben még a régi Hellas dicsőségének fénykoszorúját is fel-

akarták ismerni”. (16) A szabadságharc megindítása 1821-ben „a görög világot felrázta százados álmából s tudatára ébresztette emberi és nemzeti jogainak”. (17)

„Tudor Vladimirescu a Philiki Hetériával kötött szerződés értelmében felkelésre szólította fel a románokat, de nem sikerült rábírnia őket a forradalomban való részvételre. A román parasztság a bojároktól függött, akik viszont elleneztek a törökellenes felkelést, és a Philiki Hetéria forradalmi tevékenységét kizárólagos görög ügynek tartották.” „Vladimirescu is leállította a felkelés előkészítését” és „teljesen elhatárolta magát a forradalomtól és a Baráti Társaság célkitűzéseitől”, ennek következményeként „Ypszilantiszék letartóztatták, majd kivégezték Vladimirescut”. (18) A kivégzéshez vezető összefüggések okán fontos megjegyezni, hogy Tudor Vladimirescu „levelet intézett a silistrai török pasához”, ebben (többek között) arról is írt, hogy „ő és emberei a padisahnak továbbra is hűséges adófizetői”. E levél eredményeként a „pasa követeit nagy ünnepélyességgel fogadják és biztosítják őket hűségükről”. Alexandrosz Ypszilantisz a „seregének legkiválóbb kapitányára, Georgakisra bízta, hogy végezzen Tudorral”. Június elején egy „nagyobb katonai csapat élén” Georgakis megjelent „Tudor táborában, és őt a saját katonái között beszélgetés közben hirtelen elfogatva” a Tudor seregében lévő „pandúrok minden ellenkezése nélkül Tergovistba” vitte, és lefejeztette. (19) Alexandrosz Ypszilantisz görög szabadsághős „megindította a fegyveres felkelést”, és a „katonái közé magyarokat is felvett”. (20) A városi kiváltóságokkal bíró erdélyi Décse birtokos családjából származó református Décsey József hadnagy „Göröghonba” ment, ahol „Ypsilanti zászlaja alá esküszik”. 1821-től „ott küzdött Mihályi kapitány is hatvan emberével Tergovist környékén Ypsilanti táborában”. Az akkori csatákban „véres babérokat aratott Incze kapitány is Kantakuzene herceg seregében”: „ott is esett el Jassy-nál, június 17-én 1821-ben, miután a túlnyomó török sereg ellen végső elszántsággal védte magát”. (21)

Atanasziu Hrisztoforosz 1986-ban a következőket jegyezte le a nagy jelentőségű filhellén mozgalom magyar szabadságharcos hőseiről: „A görög szabadságharcban — becslések szerint — húsz magyar filhellén is részt vett. Az ő

nevüket ismerjük, de akadtak olyan magyar önkéntesek is, akik a görög levéltári anyagokban csak családi vagy keresztnévükkel szerepelnek, mint például Radics, Kameron, Oszkár, Felos, Tisza, Fejes, Darai, Bóth, Márk, Károly, Miovidovics, Mór, Czernyánszki. Ismerkedjünk meg néhány magyar filhellén forradalmárral. Desseffy Károly huszárcapitány a nápolyi hadseregben szolgált, majd a görög forradalom hírére leszerelt és Franciaországba utazott. Görögországba 1821 végén érkezett, ahol először a Korinthosz mellett működő kiképzőtáborban készítette fel a harcra több száz fiatal görög forradalmárt. Ezt követően századparancsnokként részt vett több hadműveletben, majd 1822. július 16-án Petánál hősi halált halt a törökök ellen vívott ütközetben. Laszky Kristóf Pesten született, 1821 végén érkezett a forradalmi Görögországba, és a külföldi önkéntesek brigádjában szolgált századosi rendfokozatban. Később magasabb görög forradalmi egységeket vezényelt és ott volt a felszabadító forradalom legfontosabb frontjain. 1827. április 26-án, az athéni Faliró kikötő bevételéért folyó véres ütközetnél halt hősi halált. Jeremiás János görög csapatnál szolgált és részt vett több jelentős hadműveletben. A forradalom győzelme után Görögországban telepedett le. További sorsáról keveset tudunk. Azt viszont tudjuk, hogy sokat nélkülözött, mert a görög államnak írt levelében kérte, hogy folyósítsanak részére »anyagi segílyt, mert rendkívül rossz anyagi körülmények között él«. Csernyánszky sebészorvos volt és 1822. június 2-án érkezett Görögországba. A görög forradalom idején »a magyar doktor Csernyánszky« néven vált híressé. Részt vett több hadműveletben és bátorságával kitűnt a korinthuszi nagy ütközetben. További sorsa ismeretlen. Radics magyar önkéntes 1822-ben érkezett Görögországba Franciaországból, német harcosokkal együtt. A görög forradalom győzelme után Konstantinápolyba távozott. Baróti Szabó Mária fegyverrel a kezében harcolt a görög nép szabadságáért. A Meszolongion erőd védelmében tűnt ki személyes bátorságával és hősiességével, majd a kivonulásnál a törökök fogságába esett. Görög asszonyokkal együtt láncra verték és Konstantinápolyba vitték. Mangel Mihály, a híres muzsikussz 20 éves volt, amikor a forradalmi

Görögországba érkezett. A csatatereken, ahol kétszer is súlyosan megsebesült, az egyik kezében kardot, a másikban kürtöt tartott, s így lelkesítette a harcosokat. A forradalom győzelme után Görögországban telepedett le. A görög állam, elismerve érdemeit, a *Harc Érdemrendjét* és a *Nagy Keresztet* adományozta neki. 1887-ben halt meg Athénban, 86 éves korában. Bóth, az erdélyi származású magyar, a külföldi önkéntesek brigádjában szolgált.” (22) A dragasani vereség utáni helyzet kapcsán fontos arra is utalni, hogy Alexandrosz Ypszilantisz először „a hegyek között levő Kozia monostorba vonult, ahonnan június 26-án a vöröstoronyi szoroson keresztül” menekült át Erdélybe. (23) A magyarországi görögség történelmi emlékei közül kiemelendő, hogy a csatatereken megsebesült görög szabadságharcosok közül többen már 1821 augusztusában Pesten találtak menedéket! „A *PESTI Újságban* ily cikkely találtatik Augustus 18-dikáról: [...] *M. Kurír* (Bécs) 1821. p. 128. Görögországból, Ypsilanti seregéből emigráns sebesültek (hetaristák) érkeztek Pestre. A görög lakosság támogatta őket.” Füves Ödön is írt arról, hogy a „vereség után Magyarországra menekültek közül sokan igen nyomorúságos állapotban értek Pestre”: ezt megtapasztalva „szomorúság tölti el a pesti görögöket Ipszilandinak és seregének szerencsétlen sorsa miatt”. (24) A dragasani vereség következtében Alexandrosz Ypszilantisz „átalmenekült ide hozzánk Erdélybe, hogy kerülőúton eljuthasson a göröglakta földre”. Ezt megakadályozta a Habsburg-hatalom: „*Metternich* emberei elfogták”, majd „*Aradra* kísérték”. (25) Alexandrosz Ypszilantisz Aradon adta ki az „utolsó napiparancsot”. Ypszilantisz „becsület-szavát adta, hogy nem távozik Ausztriából”, ám ennek ellenére a Habsburg-hatalom börtönbe zárta. (26) „A menekülő Ypsilanti herceget is Szebennél érte utol az osztrák policia keze s onnan hurcoltatta Munkácsra.” (27) „Ypsilanti a munkácsi vár börtönében senyvedett hosszú ideig.” (28) Alexandrosz Ypszilantisz több harcostársa is hasonló sorsra jutott! Geórgiosz Laszanisz „a Szent Sereg június 19-i dragasani leverése után Ipszilandival s a vezérek egy részével együtt a Törösvári szoroson keresztül Magyarországra menekült”. „Az őket követő csapat egy részét az osztrák hatóságok nem enged-

ték át a határon. Az így kívül maradtakat a törökök részben foglyul ejtették, részben pedig lemészárolták. Ipszilantit és Laszaniszt Temesváron, majd Aradon át Munkács várába vitték. E fogság idején Laszanisz a Habsburgok ellen egy elkeseredett hangú verset írt.” (29) A filhellén magyar és hungarofil görög kapcsolatrendszer jegyében fontosak a következő adalékok. Gróf Széchenyi István „1821 nyarán erdélyi utazása alkalmával találkozott odamenekült fanariótákkal”. (30) 1821-ben „Dél-Erdélyben sok görög keresett menedéket”. „Az akkor Brassóban tartózkodó Széchenyi István 15 ezer főre becsülte a számukat.” E menekült görög családok között ott találjuk a következőket: „*Kantakuzeno, Marko, Ghika, Szutzosz*”. „Széchenyi Kanta-kuzenoval hosszadalmasan elbeszélgetett a politikai helyzetről”: ekkor e görög szabadsághős „kijelentette, hogy inkább meghal, semhogy a törökök által megszállt hazájába visszamenjen”. (31) Alexandrosz Ypszilantisz Munkács várában való fogságáról 1890-ben ez került rögzítésre: „1821-ben pedig ide kísértetett Ypsilanti Sándor görög herceg, orosz császári tábornok, s a cár segédje, öccsével, Miklóssal s egy Markó nevű görög hajós kapitány és négy katonatiszttel. E herceg azért fogatott el mert Moldovában hol elődei a hoszpodárságot viselték volt, de a fényes kapu által ki végeztettek, a görögök felszabadítása céljából a lázadás zászlóját kitűző. Ypsilantinak e tette összefüggésben volt a Konstantinápolyban tervezett forradalommal, mely vállalatban azonban a szerencsétől elhagyatván, sok vérontás után eredmény nélkül menekülni készített s így az erdélyi határnál elfogatván, kíséretével együtt idehozott, honnan 1823 augusztus hónapban Terézvárosba szállíttatott s később Oroszország közbenjárására szabadon bocsátatott ugyan de az osztrák birodalmat el nem hagyhatta.” (32) Alexandrosz Ypszilantist „*Theresianstadtban* tartották”; majd pedig az 1828-ban bekövetkezett haláláig „*Bécsben rendőri vigyázat alatt*” állt. (33) A „magyarországi görög ifjakat” hatalmas „lelkesezés fűtötte a szabadságharc győzelméért”. A „pesti görögök érzésvilágára vet fényt az a tény, hogy 1822-ben Pesten jelentették meg a szabadságharc elején tragikus véget ért Parga városka katasztrófájának görög nyelvű leírását”. (34) A Kárpátokon túli területek kapcsán fontos,

hogy Jászvásárt „1822. augusztus 10-én a jancsárok dúlták fel és hamvasztották el azért, hogy lakói a görög lázadásban Ypsilanti herceg vezérése alatt résztvettek”. (35) Európában egyre magasabbra hágott a filhellén érzület, melyben fontos alapot jelentett a kor meghatározó személyiségei körében meglévő görög műveltségi világgép. Jó példa erre a filhellén Pulszky Ferenc következő visszaemlékezése: 1835-ben a „nagybátyám megígérte volt, hogy tavasszal Konstantinápolyba és Athénbe magával viszen”. „Gyermekkorom óta rajongtam a görög történelem eszményi alakjaiért”, és a „görög irodalom kincseivel megismerkedtem”. „Miltiadest és Themistoclest, Cimont és Periclest, Epaminondast, Demosthenest jobban szerettem, mint akár a római államférfiakat, akár az újkor nagyjait, s a görög mythosok inkább érdekelték, mint bármily regény; nem képzeltem nagyobb boldogságot, mint azon földet taposni, melyen hőseim s félisteneim viaskodtak.” (36) Ez a görög műveltség iránt érzett általános tisztelet a XIX. század első harmadában áthatotta Európa szellemi világát, és ez cselekvő erő is jelentett! Fontos azt is megemlíteni, hogy az 1821-es görög szabadságharc és az 1848–1849-es magyar szabadságharc előkészítésében és folyamatában a két nemzet legjelentősebb és legnépszerűbb költői is hallatták a hangjukat. A korabeli filhellén magyar értékvilágra mutatnak rá az alábbi adalékok. „A görög szabadságharcnak nagy hatása volt a magyar újságírókra is. Ők kezdetben a görög forradalomról nem közölhettek semmit, mert az abszolutizmus tiltotta a harc emlegetését. Metternich ugyanis veszélyt látott a görögök szabadságharcában, minthogy az a helyzet megváltoztatásához vezetett. [...] A kor magyar sajtója azért módot talált arra, hogy a görög szabadságharc iránti rokonszenvét a sorok között fejezze ki. A magyar újságok minden fontosabb görög eseményt élénk figyelemmel kísértek. Így 1821-ben a Filiki Eteriáról, Ipszilandi kiáltványáról és a Szent Sereg kudarcáról tudósított a magyar sajtó. A magyarok is tudomást szereztek a görög forradalom kitöréséről, terjedéséről és magánbeszélgetéseikben hevesen vitatták annak célját és helyességét.” A „magyarok hangja” 1821-től kezdve folyamatosan „eljutott a görögökhöz”. A

görög Ellenika Chronika is megemlékezett a magyarok részvételéről: „A Magyar-országból érkező legújabb értesülések szerint leírhatatlan a magyarok lelkesedése a görögök irányában, és társalgásuknak csaknem kizárólagos témája a görögök felszabadítása. **Derék magyarok! Ti jól tudjátok, mi a szabadság, s meg tudjátok becsülni azt a nemzetet, amely évszázados rab-sága után őseinek újraéledt lelkével, s páratlan bátorsággal küzd azért a nagy jóért.**” (37) „Görögország függetlenségének kivívása” kapcsán fontos adalék, hogy Oroszország, Anglia és Franciaország, a „három nagyhatalom a londoni egyezmény (1827. VII. 7.) elfogadására szólította fel a portát, de a török kormány elutasította a kérést, és továbbra sem ismerte el ezt a jegyzőkönyvet”. A porta végül „kénytelen volt elfogadni a londoni egyezményt (1829. III. 23.), majd a drinápolyi békeszerződés (1829. IX. 14.) aláírásával elismerte Görögország függetlenségét és annak a londoni egyezmény megállapította határait”. (38) Az 1821-ben megindított szabadságharc diadaláért elszenvedett görög veszteségről egy híradás így számol be: „300.000 veszlette életét a kilenc évi harc alatt s az életben maradtak közt nem volt egy sem, a kinek fedele, vagy egy darab földje maradt volna.” (39) „A görög nép elnyerte függetlenségét. [...] Az új független állam viszont csak a Peloponnészosi félszigetből, Közép-Görög-országból és Evviából állt. Az ország lakosainak száma 753 830 volt, területe pedig 47 000 km² (tehát háromszor kevesebb a mainál). Olyan területek, mint Thesszália, Épeirosz, Makedónia, Kréta és az Égei-tengerhez tartozó sok más sziget, nem tartoztak az új államhoz.” (40) A XIX. századi magyar költőink és íróink körében a filhellén érzület élő jelenség volt! „Ungvárnémeti Tóth László 1818-ban kiadott »A görögökhöz« c. versében összehasonlítja a régi és korabeli Görögország állapotát, majd buzdítja a görögöket, hogy apáik példáját követve kezdjék el bátran »az ezüstidő útját«. Jósika Miklósról olvassuk, hogy 1823-ban Myszolungiba indult Byron mellé, hogy az ő oldalán küzdjön a görög szabadságért. Vörösmarty Mihály a reformkor küszöbén, 1825-ben a Zalán futásában a tespedtségből feltámadó görög nép szabadságharcának hősi példájával akarta lelkesíteni a hon-

foglaló magyarok tehetetlen utódait. A görög példával céloz a jobb jövő lehetőségére is. Berzsenyi Dániel a navarinói ütközet után, 1827-ben egy nagyszabású költeményt írt Új Görögország címen. Ebben üdvözli a hősök hamvaiból feltámadt Hellaszt, amely »Mohamed hadait tengerbe meríti örökre«. E forradalmi hangú vers megjelenését a cenzúra csak később, 1842-ben engedélyezte. Kölcsey Ferenc az 1833. évi országgyűlési beszédében a lengyelek megsegítésével kapcsolatban célzott a görög szabadságért életét áldozó Byron példájára. [...] Jókai Mór »Egy magyar nábob« című regényében Byron haláláról ír, »Jordáki feje« c. novellájában pedig egy ifjú hősi halálát örökítette meg. Petőfi Bérangernek, Arany János Byronnak az újgörög szabadságharcra írt versét fordította magyarra. Fáy András utolsó munkájában, a Szulióták c. elbeszélésében felidézte a szülőföldjüket halálukig védő hős szulibeliek emlékét. [...] Vörösmarty barátai közé tartozott a görög származású Paziuzzi György jurátus is, aki németre tanította a költőt.” (41) Pulszky Ferenc arról értekezett, hogy a görög szabadságharc diadala után a „külföldön élő görög kereskedők” is azon voltak, hogy „Athénben a közművelődési intézetek ne hiányozzanak”, aminek eredményeként „Görögországban a szabadságharc utántól virágzott a művészet és tudomány”. (42) Történelmi valósággá lettek Alexandrosz Ypszilantisz látnoki szavai: „Én küldetésemet betöltöttem. A magot elvettem, a gyümölcsnek mások látják hasznát.” (44)

III. 1821-ig magyar–görög műveltségi határ létezett a Kárpátok mentén: a hős Alexandrosz Ypszilantisz szabadságharcát „megörökítő vargyasi (udvarhelyszéki) székely ének” egyetemes jelentősége

A filhellén magyar és hungarofil görög kapcsolatok körében rendkívül fontos térséget jelentett Havasalföld, e terület Szent István király korától kezdve egészen 1821-ig magyar–görög műveltségi határ is volt e két nemzet magas szintű művelődéstörténeti kapcsolatainak okán. Havasalföld igazán a XV. században került föl Európa műveltségi térképére a korabeli itáliai görög tudóskör és a magyar tudósvilág nemzetközi szintű diplomá-

ciai tevékenysége révén. Ebben a korszakban az egyetemes értékeket felvállaló magyar–görög kapcsolatok hatották át évtizedeken keresztül a műveltségi diplomácia világát – a hungarológia és a bizantinológia alapvetéseinek, valamint az évszázadokon átívelő középkori magyar–görög művelődéstörténeti kapcsolatok keresztény értéktárainak fényében rendkívüli jelentőséget kell tulajdonítanunk ennek a további kutatások szempontrendszerének meghatározásakor. A magyar Hunyadi nemzetség székely eredete fejeződik ki a görög „Huniadesz” (Hunfi) megnevezésben. Hunyadi János magyar édesapja a havasalföldi székely Örlöc nem Bod/Both/Buth ágából származó Buth-i Vajk volt. A „Buthi Valachi filius” azt jelenti, hogy édesapja, a „vlach” Buth-i Vajk magyarsága a görög műveltségi szókinccs fogalmi világa jegyében értelmezendő. A görög vlachosz szó pásztort jelent. E görög szóból ered a csak a magyar jogrendben létező „ius valachicum”, azaz a pásztorjog szó; és az ebbéli életmódot kifejező XV. századi magyar „oláh” szó is. A XIV. századi Havasalföld görög neve Oungrovlachia, amely magyarul Magyarpásztorföld: ez volt a Kárpátokon túli magyar lovasíjász-nemzetségek nagy szabadságban élő nagyállattartó pásztorvilága, melynek legszervezettebb határvédelmi katonai erejét a havasalföldi Székely megye biztosította. A XIV. századi Havasalföld (Argyas) magyar alapítású püspöksége szintén alapvetést jelent a magyar Hunyadi ősök székely eredete terén. Az évszázadokon átívelő magyar–görög műveltségi kapcsolatok (a XI–XII. századig létező magyar–görög határ) jelentősége kapcsán fontos a következő történelmi emlék. A szentföldi zarándokút megnyitása révén Szent István király korától kezdve egészen a XIV. század végéig a Duna mentén Konstantinápolyba irányuló állatkereskedelem Magyarpásztorföld (Oungrovlachia) magyar lovasíjász-pásztorvilágának, az itteni székely nemzetségeknek az irányítása alatt állt. A XV. századi magyar–görög együttműködés elsődleges közös szellemi célja az volt, hogy Európa keresztény haderejének egyesítése révén e térségben megállítsák a török hódítást, majd pedig visszafoglalják Konstantinápolyt. Ezen célkitűzések megvalósítása hatotta át a görög fanarióta fejedelmek korát is, melyben a görög műveltség kiemelkedő diplomáciai esz-

közt is jelentett a majdani görög függetlenség kivívásának támogatása érdekében. Európa filhellén világképe kapcsán kiemelendő, hogy Havasalföld és Moldova görög tudósvilága igen jelentős műveltségi kapcsolatokkal rendelkezett Nyugat-Európában. Alexandrosz Ypszilantisz szabadságharcáig ez rendkívüli fontossággal bírt a görög nemzeti célok iránti európai rokonszenv okán. A filhellén magyar és hungarofil görög értéktár különleges helyszíne volt 1821-ben Erdély, hiszen ebben az esztendőben került sor arra, hogy Alexandrosz Ypszilantisz és görög serege biztonságos menedékre lelt az itteni magyar világban. Mint már említettük, Szent István király korától 1821-ig magyar–görög műveltségi határ létezett a Kárpátok mentén. A korábbi évszázadok során Moldova és Havasalföld görög kereskedői közül sokan telepedtek meg Erdély magyar városaiban. A Kárpátokon áthaladó magyar–görög kereskedelmi kapcsolatok is folyamatosak voltak. Székely történeti ének is megörökítette Alexandrosz Ypszilantisz szabadságharcának jelentőségét! A székely–görög kapcsolatok egyetemes történeti értékeket tartalmazó tárháza kapcsán fontos rögzítenem, hogy évezredek átívelő jelentőségű tárgyköréről van szó, e kapcsolatok valójában egészen az 1821 februárjában Havasalföldön megindított görög szabadságharc koráig folyamatosak volt. Indokolt megemlíteni azt a „székely történeti éneket (történeti népdaladát)”, amely „a magyar folklórban” a „havasalföldi és moldvai” görög „Ipszilánti tevékenysége”, azaz Alexandrosz Ypszilantisz hősi küzdelme jegyében az „1821. évi felszabadító mozgalmának állít költői emléket”. A görög „Ipszilánti e mozgalmát megörökítő vargyasi (udvarhelyszéki) székely ének szövege a következő” részlet alapján igen fontos művelődéstörténeti emlék:

„Tiszta búza s fejtől lepény,
Ipszilánti ojan legény,
(a) Belső földön ő a vezér...”

Ez az ének „egészen bizonyos, hogy Havasalföldet és Moldvát járó székelyek alkották”. „Híradás ez az ének. Hírt ad az itthoniaknak arról, hogy mi történt távol, a Kárpátokon túl, a »belső földön«. Olyan emberek híradása, akik nem idegen és közönyös szemlélői a nagy

eseményeknek, hanem sorstársai a hadra kelő elnyomottaknak. Az Ipszilántiról szóló ének a székelyek körében a havasalföldiek és moldvaiak felszabadulási harcát népszerűsíti, győzelmüket köszönti.” Az „Ipszilánti-féle felkelésre vonatkozólag” az a „bizonyos, hogy ez a vargyasi történeti ének egyik legelső magyar nyelvű alkotása, amely hírt ad az Ipszilánti-féle felkelésről”. (1) Alexandrosz Ypszilantisz egyetemes jelentőségét indokolt meglátni abban is, hogy 1821-ben a görög szabadságharcosok iránti lelkesedés és tisztelet hatotta át Bölöni Farkas Sándor lelkét, amiről a következő emlék tanúskodik. „Bölöni Farkas Sándor nemcsak nemzete, de minden elnyomott nép szabadságáért lelkesedett.” „Benkő Samu kutatásaiból tudjuk, hogy amikor 1821-ben” a „népi felkelést leverték és az Ipszilánti vezérkárából Erdélybe menekültekkel találkozott, ezt írta többek között róluk Gyulay Lajosnak: »Annyi örömem, annyi meglepedésem s szép óráim voltak velek, hogy mint a szerelmes, úgy váltam el tőlök. Dicséretre vagy magasztalásukra nem mondhatok egyebet, hanem ha Shakespeare-rel azt mondom rólok: 'Ezek valának ám az emberek! Sokat, igen sokat tudnék mondani felőlek s soha el nem felejtetem'«”. (2)

IV. „Derék, büszke magyarok a szabadság mesterei!”: a magyar vitézséget hirdető hősi „emlékmű most az athéni Zappeion-kertet díszíti” (1931)

Az 1821-ben megindított görög szabadságharc filhellén értékvilága magyar nemzetünk örökségtárának kimagasló értéke! A 200. évforduló különleges lehetőség a magyar filhellén értéktár felmutatása terén is. Fontos utalnom a filhellén magyar és hungarofil görög műveltség jelentőségére, melyre kiváló példa a következő emlék is 1931 májusából. „Leleplezték Athénben a görög szabadságharcban elesett magyar önkéntesek hősi emlékművét. [...] A Görögország függetlenségi harcaiban 1821—29-ben elesett magyar önkéntesek emlékére a Görög—Magyar Kulturális Liga emlékművet emelt, melyet most leleplezlek le Athénben. Az emlékmű leleplezése fényes keretek között folyt le. A görög kormány hadügyminiszterével képviseltette magát. [...]”

Az ünnepi díszbeszédet Mercuris polgármester mondta. »Európa szívében virágzik egy szabadságszerető, nemes, életerős nemzet, melynek nincsen párja az egész világon. Derék, büszke magyarok a szabadság mesterei!« S tovább pedig meleg szavakban emlékezett meg az önzetlen magyar hősokról, kik vérüket ontották a görög szabadságért.” Ezen „emlékmű most az athéni Zappeion-kertet díszíti s örök emléke marad az önfeláldozó philhellén magyar testvéreinknek, mely nemcsak szimbólum, de a szoros kapcsolat és mindig önzetlen igaz magyar barátság záloga”. (1) A magyar bizantinológiai tudósok egyik legkiemelkedőbb személyisége, Czebe Gyula 1921-ben a „görög forradalom századik évfordulója” kapcsán fontosnak tartotta a következőket rögzíteni: „Egy volt a sorsa, egy a hite és reménye” minden szabadságra vágyó görögnek. A „szabadságvágy általános volt, egyetemes, a

nemzet minden tagját átható”. „A philhellenizmus volt jelentős anyagi és véráldozatával s lelkes európai propagandájával a görög szabadságharc egyetlen szövetségese.” A „modern philhellének legjobb kívánságai kísérik a görög népet második százéve küszöbén”. (2) Nyilvánvaló üzenet a XXI. század nemzedékei számára az, hogy hatalmas reményt jelent Európa szellemi megújodása terén a filhellénizmus gondolati tartalma, mert ez valójában a legősibb műveltségi összekötő kapocs a nemzeteink értéktárai között! **Zárógondolatként fontos rögzíteni, hogy a nemzeti műveltség valójában az értékelvű szabadság egyik legfontosabb alapja. A görög függetlenségért harcoló magyar vitézeinkre méltó módon kell emlékeznie minden nemzedékünknek: a nemzeti önbecsülésünk mutatkozik meg a történelmi emlékezetműveltségünk színvonalában!**

Források: I. A „magyar filhellén mozgalom” jelentősége: Alexandrosz Ypszilantisz görög szabadsághős „Szent Seregében magyarok is harcoltak”

(1) Caruha Vangelió: Magyarországi görögök. Körtánc Füzetek. Készült a Magyarországi Görög Önkormányzat közreműködésével. Az összeállítást készítette Caruha Vangelió. Lektorálta Nagyné Szabó Antigóné. Bp., 1998. 11. o.; (2) Dr. Horváth Endre: Zavírasz György élete és munkái. In: Studia Hellenica II. Horváth Endre válogatott tanulmányai. Szerkesztette: Horváth László, Nakos Konstantinos, Solti Dóra. ELTE Eötvös József Collegium. Bp., 2018. 286. o.; (3) Szabó Kálmán: Az újjörög irodalom a szocialista Magyarországon. In: Filológiai Közlöny. XXVI. évfolyam. 1980. 1. szám. 97. o.; (4) Caruha Vangelió: Magyarországi görögök. Körtánc Füzetek. Készült a Magyarországi Görög Önkormányzat közreműködésével. Az összeállítást készítette Caruha Vangelió. Lektorálta Nagyné Szabó Antigóné. Bp., 1998. 10. o.; (5) Bevilacqua Borsody Béla (1885–1962): A Víziváros. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta Buza Péter. Közreműködött Saly Noémi. Képanyagát válogatta és szerkesztette Nagy Zita. Budapest, 2005. 235. o.; (6) Caruha Vangelió: Magyarországi görögök. Körtánc Füzetek. Készült a Magyarországi Görög Önkormányzat közreműködésével. Az összeállítást készítette Caruha Vangelió. Lektorálta Nagyné Szabó Antigóné. Bp., 1998. 10. o.; (7) Bevilacqua Borsody Béla (1885–1962): A Víziváros. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta Buza Péter. Közreműködött Saly Noémi. Képanyagát válogatta és szerkesztette Nagy Zita. Budapest, 2005. 196., 235. o.; (8) Radó Richárd: Pest-budai emlékek a XIX. századból. Bp., 1941. 13. o.; (9) Caruha Vangelió: Magyarországi görögök. Körtánc Füzetek. Készült a Magyarországi Görög Önkormányzat

közreműködésével. Az összeállítást készítette Caruha Vangelió. Lektorálta Nagyné Szabó Antigóné. Bp., 1998. 11. o.; (10) Sacellary Pál: A budapesti Görög-udvar. Bp., 1924. 22–23. o.; (11) Dr. Horváth Endre: Az újjörögök. In: Studia Hellenica II. Horváth Endre válogatott tanulmányai. Szerkesztette: Horváth László, Nakos Konstantinos, Solti Dóra. ELTE Eötvös József Collegium. Bp., 2018. 301. o.; (12) Jósika Miklós: Emlékirat. III. kötet. Pest, 1865. 109. o.; (13) Dr. Horváth Endre: Az újjörögök. In: Studia Hellenica II. Horváth Endre válogatott tanulmányai. Szerkesztette: Horváth László, Nakos Konstantinos, Solti Dóra. ELTE Eötvös József Collegium. Bp., 2018. 302. o.; (14) Jósika Miklós: Emlékirat. III. kötet. Pest, 1865. 106. o.; (15) Dr. Horváth Endre: Az újjörögök. In: Studia Hellenica II. Horváth Endre válogatott tanulmányai. Szerkesztette: Horváth László, Nakos Konstantinos, Solti Dóra. ELTE Eötvös József Collegium. Bp., 2018. 306. o.; **II. „1821 februárjában Ypszilantisz lasiba érkezett, és megkezdődött a felkelés”: „katonái közé magyarokat is felvett”** (1) Dr. Athanasiou Christoforos: Az újkori Görögország története. Bp., 2006. 28. o.; (2) Baltai János: Utazásom a „Bohémia” nevű Lloyd hajóval Görögországon át. In: Nagybányai Hírlap. 1911. május 28. 2. o.; (3) Dr. Athanasiou Christoforos: Az újkori Görögország története. Bp., 2006. 22. o.; (4) Dr. Athanasiou Christoforos: Az újkori Görögország története. Bp., 2006. 23. o.; (5) Dr. Dercsényi Mór: A görög szabadságharc. Bp., 1930. 4. o.; (6) Dr. Athanasiou Christoforos: Az újkori Görögország története. Bp., 2006. 24. o.; (7) Horváth Jenő: A román kérdés az európai politikában. Történelmi irodalom. Folyóiratszemle. Háborús felelősség. In: Századok. 1929. 559. o.; (8) Füves Ödön: Az 1821. évi görög szabadságharc és Magyarország. In: Századok. 1973. 1. szám. 109. o.; (9) Dr. Athanasiou Christoforos: Az

újkori Görögország története. Bp., 2006. 25. o.; (10) Dr. Athanasiou Christoforos: Az újkori Görögország története. Bp., 2006. 28. o.; (11) Marczali Henrik: A XIX. század története. Bp., 1925. 74. o.; (12) Vasárnapi Újság. 1897. 84. 17. szám. 270. o.; (13) Füves Ödön: Az 1821. évi görög szabadságharc és Magyarország. In: Századok. 1973. 1. szám. 109. o.; (14) Novák József: A görög szabadságharc és Ypsilanti Sándor (1820–21). Bp., 1912. 34. o.; (15) Vasárnapi Újság. 1897. 84. 17. szám. 270. o.; (16) Pulszky Ferenc: Úti-vázlatok, visszaemlékezések. Bp., é. n. 4., 11., 87. o.; (17) Vasárnapi Újság. 1897. 84. 17. szám. 270. o.; (18) Dr. Athanasiou Christoforos: Az újkori Görögország története. Bp., 2006. 28. o.; (19) Novák József: A görög szabadságharc és Ypsilanti Sándor (1820–21). Bp., 1912. 36., 40–41. o.; (20) Füves Ödön: Az 1821. évi görög szabadságharc és Magyarország. In: Századok. 1973. 1. szám. 109. o.; (21) Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. III. kötet. Pest, 1858. 264., 268. o.; Vasárnapi Újság. 1897. 84. 17. szám. 270. o.; (22) Atanasziu Hrisztoforosz: Magyarok az 1821–29-es görög forradalomban és nemzeti felszabadító háborúban. In: Ország-Világ. 30. évfolyam. 19. szám. 1986. május 7. 18. o.; (23) Novák József: A görög szabadságharc és Ypsilanti Sándor (1820–21). Bp., 1912. 42. o.; (24) Budapest történetének bibliográfiája. V. kötet. Főszerkesztő dr. Zoltán József. Bp., 1966. 500. o.; Füves Ödön: Az 1821. évi görög szabadságharc és Magyarország. In: Századok. 1973. 1. szám. 109. o.; (25) Dr. Dercsényi Móric: A görög szabadságharc. Bp., 1930. 6. o.; (26) Novák József: A görög szabadságharc és Ypsilanti Sándor (1820–21). Bp., 1912. 42. o.; (27) Vasárnapi Újság. 1897. 84. 17. szám. 270. o.; (28) Kolokotronis Theodor. In: Vasárnapi Újság. 44. évfolyam. 9. szám. 1897. február 28. 136. o.; (29) Füves Ödön: Az 1821. évi görög szabadságharc és Magyarország. In: Századok. 1973. 1. szám. 109. o.; (30) Füves Ödön: Az 1821. évi görög szabadságharc és Magyarország. In: Századok. 1973. 1. szám. 113. o.; (31) Füves Ödön: Az 1821. évi görög szabadságharc és Magyarország. In: Századok. 1973. 1. szám. 109. o.; (32) Balogh János:

Munkács-vár története. Munkács, 1890. 440. o.; (33) Dr. Dercsényi Móric: A görög szabadságharc. Bp., 1930. 6. o.; (34) Füves Ödön: Az 1821. évi görög szabadságharc és Magyarország. In: Századok. 1973. 1. szám. 110. o.; (35) Vasárnapi Újság. 1877. 65. 28. szám. 439. o.; (36) Pulszky Ferenc: Úti-vázlatok, visszaemlékezések. Bp., é. n. 4. o.; (37) Füves Ödön: Az 1821. évi görög szabadságharc és Magyarország. In: Századok. 1973. 1. szám. 112. o.; (38) Dr. Athanasiou Christoforos: Az újkori Görögország története. Bp., 2006. 34. o.; (39) Kolokotronis Theodor. In: Vasárnapi Újság. 44. évfolyam. 9. szám. 1897. február 28. 136. o.; (40) Dr. Athanasiou Christoforos: Az újkori Görögország története. Bp., 2006. 35. o.; (41) Füves Ödön: Az 1821. évi görög szabadságharc és Magyarország. In: Századok. 1973. 1. szám. 113. o.; (42) Pulszky Ferenc: Úti-vázlatok, visszaemlékezések. Bp., é. n. 90., 109. o.; (43) Novák József: A görög szabadságharc és Ypsilanti Sándor (1820–21). Bp., 1912. 44. o.; **III. 1821-ig magyar-görög műveltségi határ létezett a Kárpátok mentén: a hős Alexandrosz Ypsilantisz szabadságharcát „megörökítő vargyasi (udvarhelyszéki) székely ének” egyetemes jelentősége** (1) Faragó József: Székely történeti ének Ipszilanti felkeléséről. In: Ethnographia. 67. évfolyam. 1956. 274., 275., 276. o.; A Folklor Intézet Kolozsvári Osztályának népköltési gyűjteménye. Vargyas, Székelyudvar hely-rajon, Magyar Autonóm Tartomány. 1951-ben elmondta Borbáth Lajos, 51 éves. Gyűjtötte Borbáth Károly, 277., 278. o.; (2) Jancsó Elemér: Bölöni Farkas Sándor 1795–1842. In: Igaz Szó. 18. évfolyam. 12. szám. 1970. december 1. 951. o.; **IV. „Derék, büszke magyarok a szabadság mesterei!”: a magyar vitézséget hirdető hősi „emlékmű most az athéni Zappeionkertet díszíti” (1931)** (1) E. J.: Leleplezték Athénben a görög szabadságharcban elesett magyar önkéntesek hősi emlékművét. In: Magyarság. XII. évfolyam. 1931. május 14. 108. szám. 3. o.; (2) Czebe Gyula: A görög forradalom századik évfordulója. In: Auróra. 2. évfolyam. 1–2. szám. 1921. február 15. 2. szám. 88., 89., 90. o.

Erdély (részlet)